

مهاجرت؛ عوامل و انواع آن

میرزاد

چکیده

مهاجرت پدیده‌ای که همواره هم آغوش و همدم آدم‌ها بوده است و از سپیده‌دم تاریخ بشری تا به امروز به شیوه‌ها و چهره‌های گوناگون جریان و به تداوم خود ادامه داده است، نمی‌توان فصل و مقطعی از تاریخ و سرگذشت آدم را یافت که عاری و تهی از هجرت و نقل مکان افراد و گروه‌های بشری باشد، مهاجرت یکی از چهار عامل اصلی تغییر و تحول جمعیت بوده و به دلیل ماهیت خود می‌تواند علاوه بر تغییرات دراز مدت و طولانی، آثار سریع و کوتاه‌مدتی را نیز در تعداد و ساختار جمعیت ایجاد کند و تعادل یا عدم تعادل‌هایی را در جمعیت‌های تحت تأثیر خود به وجود بیاورد. با تحقق یافتن مهاجرت به برهان‌های مختلف و ورود خانواد‌های مهاجر به شهرها و کشورهای مهاجرپذیر، مهاجرین، اولین تجربه‌های حضور خود را با تفاوت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی جستجو خواهند کرد. با مهاجرت نه تنها محل زندگی افراد تغییر می‌یابد، بلکه وضعیت اجتماعی آن‌ها هم دچار دگرگونی می‌شود.

علت مهاجرت برای افراد با ویژگی‌های مختلف شخصیتی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی می‌تواند متفاوت باشد و مشخص است که نتایج و پیامدهای متفاوتی با خود به همراه خواهند داشت. این نوشتار سعی بر آن دارد نگاهی کوتاه به چرایی مهاجرت‌ها، انواع مهاجرت‌ها و پیامدهای آن داشته باشد. کلید واژه‌ها: مهاجر، انگیزه‌ها، انواع، پیامدها.

مقدمه

انسان‌ها در درازای تاریخ در اثر عوامل متعدد اقدام به مهاجرت و ترک دایمی یا موقتی زادگاه و زیست‌بوم آبایی خویش نموده‌اند. عوامل شایع مهاجرت‌های اجباری عمدتاً آفات طبیعی مثل طوفان‌ها، زمین‌لرزه‌های ویران‌گر، خشک‌سالی‌های مداوم، قحطی، عدم دسترسی به آب و منابع آبی و جنگ‌ها و درگیری‌ها معرفی شده است، ولی مهاجرت‌های داوطلبانه که بیش‌تر در سده بیستم رایج شده، بخشی از تلاش و فطرت طبیعی بشر برای دست‌یابی به شرایط بهتر زنده‌گی و معیشت می‌باشد. بعد از ختم جنگ دوم جهانی که منجر به دو قطبی شدن جهان و آغاز جنگ سرد گردید، کشورهای غربی به منظور اعمال فشار به رقیبان خویش در بلوک شرق و اعمار آن، دست به اقداماتی زدند تا زمینه فرار و مهاجرت از این کشورها را مهیا سازند. در تداوم این سیاست با تصویب کنوانسیون ۱۹۵۱ ژنو، مهاجرت رسماً به حیث حق مشروع انسان‌ها پذیرفته شد و در قوانین بین‌المللی به عنوان بخش مهم حقوق بشری ثبت گردید. احکام این کنوانسیون تأکید دارد که کشورهای امضاکننده مکلف‌اند کسانی را که عقاید و وابستگی‌های سیاسی، باورهای دینی و رابطه‌ها و پیوندهای ایتنیکی و تباری‌شان موجب اذیت و آزار، سلب آزادی‌های پذیرفته شده، تعقیب، پیگرد و مجازات توسط دولت‌ها و یا گروه‌های مشخص باشد، تحت حمایت قرار داده و به عنوان مهاجر کامل‌الحقوق بپذیرند که آواره‌های واجد این شرایط به نام «پناهنده‌گان سیاسی» شناخته می‌شوند. بخش بزرگ دیگر مهاجرین کسانی‌اند که در کشورهای خویش دچار این مشکلات نبوده، ولی حوادث طبیعی، قحطی، خشک‌سالی و

یا جنگ‌ها عامل آواره‌گی‌شان شده است؛ این گروه آواره‌گان به نام «پناهنده‌گان اجتماعی» مسما هستند که کشورهای غربی خود را در مورد آن‌ها مکلف به رعایت و تطبیق کنوانسیون مذکور نمی‌دانند. در جریان جنگ سرد احکام کنوانسیون ژنو همواره به عنوان عامل فشار شدید بر کشورهای کمونیستی سابق مورد استفاده بود. غرب با راه‌اندازی جنگ گسترده روانی - تبلیغاتی و اراییه شرایط و امکانات بهتر معیشت زمینه فرار صدها هزار متخصص و دانش‌مند جوامع سوسیالیستی تحت احکام همین کنوانسیون مهیا کرد که این پروسه بعد ها به نام «فرار مغزها» شهرت یافت.

جوامع غربی بدون قبول مصارف و مخارجی به دانش و تخصص عالی دست می‌یافتند و در مقابل کشورهای شرقی از دست‌رسی به آن دانش و تخصص که با مصارف هنگفتی به آن رسیده بودند محروم می‌شدند، تداوم این وضعیت موجب ایجاد ناامیدی در جوامع کمونیستی، تضعیف باور مردم به نظام‌های‌شان و ظهور گرایش مهاجرت به غرب می‌شد. از هم‌پاشی نظام شوروی و ختم جنگ سرد ضرورت تداوم این سیاست را نفی می‌کرد.

اما عامل مهم مهاجرت از افغانستان آغاز و تداوم جنگ است. با سقوط جمهوری محمد داود و روی کار آمدن نظام طرف‌دار شوروی در کابل و مخصوصن لشکرکشی نیروهای شوروی که به خاطر حمایت رژیم کابل راه انداخته شد، مخاصمت عریان و گسترده کشورهای غربی را در قبال داشت. آن‌ها علاوه به راه‌اندازی جنگ تمام‌عیار با کابل که به وسیله گماشته‌گان‌شان پیش برده می‌شد، عنصر مهاجرت و فرار مردم از کشور را بخش مهم سناریوی مقابله با نظام جمهوری دموکراتیک در برنامه خود شامل ساختند. توسعه جنگ و برخوردهای مسلحانه با مخالفین نظام که تحت حمایت همه‌جانبه غرب قرار داشتند به وسیله قوای مسلح دولت وقت و عساکر روسی با گذشت هر روز از مردم عادی قربانی می‌گرفت؛ امنیت شهرها را به مخاطره می‌انداخت، انسداد راه‌ها، تحریم‌های ظالمانه و سایر تأثیرات جنگ بر روال عادی زنده‌گی مردم و اقتصاد جامعه اثرات منفی به جا می‌گذاشت که عوامل مذکور شرایط را برای فرار از کشور و مهاجرت‌های گروهی فراهم می‌کرد. تبلیغات گروه‌های مذهبی (مجاهدین) که در پاکستان و ایران از کمک‌های بی‌دریغ کشورهای ثروت‌مند غربی و عربی تغذیه می‌شدند و توزیع کمک‌های نقدی و مالی (راشن) در کمپ‌های پاکستان عوامل تشویقی دیگری بودند که اکثریت فقیر و کم‌درآمد جامعه را به مهاجرت ترغیب می‌نمود. در نتیجه با گذشت هر روز اکثر روستاهای کشور از سکنه خالی و بر شمار مهاجرین در کشورهای هم‌سایه افزوده می‌شد. حضور میلیونی مهاجرین در این کشورها زمینه‌ساز سربازگیری برای تنظیم‌های جهادی و تحمیل فشار بیش‌تر بر کابل بود. کشورهای غربی که با هزینه کردن مبالغ نجومی پروسه فرار و مهاجرت به کشورهای هم‌سایه را تداوم می‌بخشیدند، این فرآیند را در مجامع بین‌المللی به عنوان عامل فشار شدید بر کابل و حامیانش وسیع مورد استفاده تبلیغاتی قرار می‌دادند. اعضای خانواده‌ها و فرزندان مهاجرین در مکاتب و مدارس و مجالس مذهبی تنظیم‌ها شامل و بزرگان‌شان به جنگ اعزام می‌شدند. با سقوط رژیم دکتر نجیب‌الله و استقرار نظام جهادی در کابل انتظار می‌رفت که مهاجرین به کشور برگردند و روال عادی زنده‌گی شکل گیرد، ولی ادامه مخاصمت میان گروه‌های رقیب جهادی در کشور زمینه‌ساز تداوم حضور مهاجرین در کشورهای هم‌سایه گردید که این فرآیند موجب تغذیه ماشین جنگ در سال‌های آتی و پیدایش طالبان و لشکر اسامه و القاعده و حالا داعش شده است. صرف نظر از گرایش‌ها،

موضع‌گیری‌ها و داورهای متضاد پیروان و علاقه‌مندان ایدیولوژی‌ها و سازمان‌های متفاوت و متخاصم در کشور ما، یگانه نظریه مشترک در رابطه با مهاجرت به کشورهای هم‌سایه ارایه‌چهره زشت و پرخاش‌گر از مذهب، مردم و کشور ما به جهانیان می‌باشد.

تعریف مفاهیم

مهاجر: مهاجر کسی است که به جایی دیگری کوچ می‌کند. و یا بر اساس تعریف سازمان ملل متحد، مهاجر کسی است که به کشوری به غیر از کشورهایی که تابعیت آن را دارا می‌باشد وارد شده و حداقل ۱۲ ماه در آن اقامت می‌گزیند.

مهاجرت: به معنای کلی، جابجایی و تغییر مکان زندگی به مکان دیگر برای بهبود زندگی یا فرار از آسیب است. و یا در مفهوم مدرن به حرکت و کوچ افراد از یک ملیت- کشور به کشور دیگر، که در آنجا شهروند نیستند، محسوب می‌شود.

علل و انگیزه‌های مهاجرت

دلایل اصلی مهاجرت خروج از یک موقعیت نامساعد و داشتن یک موقعیت بهتر است. عمده ترین دلایل مهاجرت را در موارد ذیل می‌توان برشمرد:

۱. جنگ و ناامنی: مسئله جنگ، یکی از قدیمی ترین دلایل مهاجرت است که افراد برای یافتن مکانی امن برای زندگی از شهر یا کشور خود فراری می‌شدند. می‌توان این نوع مهاجرت را اجباری دانست.
۲. شرایط اقتصادی: بحران‌های اقتصادی باعث پایین آمدن کیفیت زندگی بسیاری از مردم می‌شود و عده‌ای برای ادامه زندگی به محیط دیگری که شرایط مناسبی دارد سوق داده می‌شود. این مورد در کشور ما در چند سال اخیر بسیار شدت گرفته و شرایط نامناسب اقتصادی باعث افزایش میزان مهاجرت اقشار مختلف شده است.
۳. شرایط آموزشی: بسیاری از مهاجرت‌ها به خاطر رسیدن به امکانات آموزشی و تحصیلی اتفاق می‌افتد. معمولاً این شکل از مهاجرت بیشترین بازگشت به کشور را دارد. به طوری که افراد بعد از تحصیل به هر دلیل، به کشور خود باز می‌گردند.
۴. آزادی و امنیت بیشتر: یکی از مسائلی که مردم را به سمت مهاجرت سوق می‌دهد، شرایط زندگی محدود و پر فشار است. از بین رفتن حقوق اجتماعی و سیاسی، دلبستگی مردم از وطن شان را کم می‌کند. در نتیجه آن‌ها به دنبال وطن جدیدی می‌گردند که به آن‌ها و آزادی‌هایشان بها دهد و امنیت روانی آن‌ها را تامین کند.
۵. جذابیت‌های مقصد: ممکن است کشور یا محل زندگی فرد شرایط نامناسبی نداشته باشد اما جذابیت‌های مقاصد پیش رو، آن‌ها را برای مهاجرت وسوسه می‌کند. طبیعت ذاتی انسان حرکت به سوی کمال و بهترین است و کسانی که از این موهبت بی‌بهره‌اند، ممکن است ماهیت انسانی خود را فراموش کرده باشند.

۶. شرایط اقلیمی: ممکن است برخی مناطق به دلیل شرایط بحرانی جغرافیایی، مردم خود را مجبور به مهاجرت کنند. بی‌آبی، کمبود منابع تغذیه، بلایای طبیعی مثل زلزله یا سیل، گرما یا سرمای بیش از حد، شرایط آب و هوایی و حتی سختی دسترسی به مراکز قدرتمند، از این دسته عوامل هستند.

۷. مهاجرت اجباری: در دوره‌هایی از تاریخ این نوع مهاجرت دیده شده که دولت وقت یا استعمارگر، مردم مناطقی را مجبور به مهاجرت به نقطه‌ای خاص می‌کنند. کار و کشاورزی، کنترل مردم و آشوب‌های قومی، مسائل جمعیت‌شناختی، جنگ‌ها و شرایط منابع طبیعی برخی از دلایل مهاجرت در تاریخ است.

انواع مهاجرت

مهاجرت‌ها معمولاً به دو بخش تقسیم می‌شوند.

۱. مهاجرت‌های درون مرزی:

مهاجرت درون مرزی، جابه‌جایی بین نواحی داخلی یک کشور است. این گونه از مهاجرت به دو بخش زیر تقسیم می‌شود: مهاجرت روزانه: حرکت روزانه مردم از حومه‌ها و شهرک‌های اطراف به داخل شهرهای بزرگ برای رفتن به محل کار یا استفاده از خدمات داخل شهرها مهاجرت داخلی است که به آن مهاجرت روزانه گفته می‌شود. در این نوع مهاجرت مردم در شب به محل سکونت خود بازمی‌گردند مهاجرت فصلی: حرکت کوچ‌نشینان و جابه‌جایی کارگران از شهرها به روستاها در فصل میوه‌چینی، نوع دیگری از مهاجرت داخلی است.

۲. مهاجرت‌های بیرون مرزی

مهاجرت خارجی بین کشورها صورت می‌گیرد و مهاجران از کشوری به کشور دیگر مهاجرت می‌کنند. برخی مهاجرت‌های خارجی با هدف دستیابی به منابع طبیعی و ثروت یا دستمزد و رفاه بیشتر انجام می‌پذیرد که به آن مهاجرت اختیاری گفته می‌شود. در این گونه مهاجرت‌ها کشور مبدأ دچار مشکلات اقتصادی است به‌عنوان نمونه مهاجرت اروپاییان به آمریکا، استرالیا، کانادا و آفریقا در قرن نوزدهم یک مهاجرت اختیاری است مهاجرت کارگران ترکیه به آلمان غربی پس از جنگ جهانی دوم و مهاجرت مردم اتریش، مجارستان و یوگسلاوی به آلمان پس از سال ۱۹۸۹ نیز مهاجرت‌های اختیاری هستند.

مهاجرت از حیث زمان: با توجه به زمان بندی مهاجرت، این پدیده به دو دسته تقسیم می‌شود:

۱. مهاجرت‌های کوتاه مدت (موقت)

اگر مدت اقامت در مقصد کمتر از یکسال باشد موقتی به حساب می‌آید. در این نوع مهاجرت‌ها نوعی قصد بازگشت به محل قبلی وجود دارد مانند مهاجرت‌هایی که در آن افراد در فصل معینی از سال که معمولاً بعد از برداشت محصول کشاورزی است

به مناطقی که در آن امکان کار و فعالیت وجود دارد مهاجرت می کنند و دوباره در فصل کار و فعالیت به محل قبلی خود باز می گردند (گزارش سازمان ملی جوانان، این نوع مهاجرت در مورد توریست نیز صادق است زیرا توریست به فردی اطلاق می شود که با قصد بازگشت به مدت ولو طولانی بدون داشتن شغلی در یک کشور و یا یک ناحیه به غیر از سرزمین اصلی خود به سر برد.

۲. مهاجرت های بلندمدت (دائم)

اگر مدت اقامت در مقصد بیش از یکسال باشد مهاجرت دائمی است، البته باید قبول کرد که انگیزه و قصد عدم بازگشت مهمترین عامل در مهاجرت های دائم محسوب می شود. مهاجرت با توجه به خواست مهاجرین به دو دسته تقسیم می شود مهاجرت های ارادی و خود خواسته، که معمولاً به صورت انفرادی برای بهبود زندگی و یافتن کار صورت می گیرد و مهاجرت های اجباری که به صورت انفرادی یا جمعی به دلیل ضرورت های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و غیره انجام می پذیرد.

از نظر حقوقی مهاجرت به دو دسته تقسیم می شود، مهاجرت قانونی و مهاجرت غیرقانونی و از نظر شکل هم به دو دسته؛ مهاجرت های فردی و مهاجرت های توده ای دسته بندی می شود.